

THEOLOGEN DES VADERLANDS

ALMATINE LEENE (RED.)

 ark media

Theologen des Vaderlands
Almatine Leene (red.)

ISBN paperback: 978-90-33802-71-3
ISBN e-book: 978-90-33802-96-6
NUR 740
c-NUR 010

Vormgeving omslag: Flashwork.nl
Vormgeving binnenwerk: Gewoon Geertje

Met bijdragen van: Tom Mikkers, Frank Bosman, Erik Borgman,
Ruben van Zwieten, Paul van Geest, Gerard de Korte,
Janneke Stegeman, Claartje Kruijff, Stefan Paas, Samuel Lee,
Mark de Jager en Almatine Leene.

De bijdrage van Stefan Paas is op basis van een interview
geschreven door Pauline Weseman.

De bijdrage van Samuel Lee is een door Lianne van Dijk bewerkte
versie van een eerder door Samuel Lee geschreven artikel.

De bijbelteksten in deze uitgave zijn ontleend aan de
Herziene Statenvertaling,

© 2010 Uitgeverij Jongbloed, Heerenveen, tenzij anders vermeld.

© 2021 UITGEVERIJ ARK MEDIA - HEERENVEEN
Alle rechten voorbehouden.

Ark Media is onderdeel van Royal Jongbloed Publishing.
www.royaljongbloed.com

Inhoud

Voorwoord	5
Hoe het allemaal begon <i>Tom Mikkers</i>	9
Gelukkig was ik eigenwijzer <i>Frank Bosman</i>	21
Terug naar God als onderzoeksprogramma <i>Erik Borgman</i>	35
Theoloog van Europa <i>Ruben van Zwieten</i>	51
De oneindigheid van God en van getallen <i>Paul van Geest</i>	67
God nadenken <i>Gerard de Korte</i>	85

Theologie van de zelfreflectie <i>Janneke Stegeman</i>	101
Pastor des Vaderlands <i>Claartje Kruijff</i>	117
Van geloof moet je een beetje opknappen <i>Stefan Paas</i>	131
Theologie van oprechte betrokkenheid <i>Samuel Lee</i>	145
Jongste Dominee van het Vaderland <i>Mark de Jager</i>	159
Met Zuid-Afrikaanse ogen <i>Almatine Leene</i>	175
Personalia	189

Voorwoord

Toen ik op 15 november 2020 uitgeroepen werd tot Theoloog des Vaderlands, besloot ik een lopend boekproject stop te zetten en een jaar lang geen boek te publiceren. Dat dit voornemen is mislukt, bewijst dit boek.

Nu staat dit boek wel in een traditie waarin een aantal van mijn voorgangers een essay of boek publiceerden bij het doorgeven van de titel. Die traditie zet ik hiermee voort, alleen zijn dit niet slechts mijn woorden, maar ook die van negen voormalige Theologen des Vaderlands, een voormalig Jonge Theoloog des Vaderlands en Tom Mikkers, de bedenker van deze titels.¹ Het is boeiend om na tien jaar Theologen des Vaderlands terug te kijken op hoe het allemaal begonnen is, wat er veranderd is en wat hetzelfde is gebleven. En dat niet alleen, want de persoonlijke verhalen en belangwekkende reflecties op de huidige rol van theologie

¹ Een bijdrage van Rik Zweers, de eerste Jonge Theoloog des Vaderlands (2018-2019), ontbreekt helaas.

in de samenleving zijn zeer actueel, zetten aan het denken en brengen verder.

Toen ik aan het begin van mijn benoeming aan Tom Mikkers vroeg wat de verwachting was, antwoordde hij: 'Die is er niet, die bepaal je zelf.' Dat is mooi gezegd en zijn woorden waren in zekere zin geruststellend, maar de realiteit is uiteraard anders. Uit de verschillende hoofdstukken blijkt dat iedere theoloog zijn of haar eigen invulling heeft gegeven aan de titel en die verschillen dus behoorlijk. De ene theoloog nam haar titel juichend in ontvangst en de ander zag het eerder als zijn of haar lot. De verwachtingen waren vaak hooggespannen en tegelijkertijd onzeker. Een jaar Theoloog des Vaderlands zijn zit vaak vol verrassingen. In elk geval heeft iedereen verschillende bijdragen kunnen leveren aan het op de kaart zetten van de theologie en het inspelen op de actualiteit. Binnen christelijk Nederland heeft het voor de broodnodige verbinding tussen vele uiteenlopende denominaties gezorgd. De Theologen des Vaderlands hebben dan ook zeer diverse achtergronden, van katholiek tot charismatisch, van gereformeerd tot remonstrants. En seculier Nederland is er zeker mee geholpen om eenvoudig iemand te vinden die de actualiteit kan duiden en opheldering kan geven. Of dat nu gaat om wat Pasen betekent, de verkiezing van de paus, Black Lives Matter of kerken die zich niet aan de coronamaatregelen houden.

De kracht van al mijn voorgangers vind ik dat ze dicht bij zichzelf zijn gebleven en eerlijk hun ongemak, onzekerheid

en frustratie delen. Maar ook hun passie, gedrevenheid en kennis zijn inspirerend.

Als Theoloog des Vaderlands krijg je veel mooie kansen, maar ook kritiek, vele verzoeken en lastige vragen. Mijn ervaring is dat het eigenlijk te veel is voor een persoon. Juist daarom is het goed om de titel weer door te geven. Op het moment van schrijven heb ik nog geen idee wie dat zal zijn, maar ik draag dit boek aan je op. Doe er je voordeel mee.

Ik wil graag de uitgever bedanken voor het mogelijk maken van dit boek. Om mij achter de broek aan te zitten terwijl ik slecht bereikbaar was door mijn volle agenda was een uitdaging. Maar door de snelle en fijne reacties van allen die een bijdrage in dit boek hebben is het allemaal toch gelukt. Allen, hartelijk dank daarvoor! En als laatste wil ik ook graag mijn man en kinderen bedanken. Toen ik twijfelde of ik wel Theoloog des Vaderlands moest worden, was het mijn man die mij over de streep trok. Zonder hem was dit jaar niet mogelijk geweest en dit boek al helemaal niet. Zijn voorbeeld van steun en opofferingsgezindheid zijn prijszwaardig.

Almatine Leene

Hoe het allemaal begon

Tom Mikkers

De Nacht van de Theologie en het ontstaan ervan heeft alles te maken met mijn persoonlijke keuze voor de studie theologie. Dat verhaal begint ergens in het voorjaar van 1989. Ik studeerde rechten in Leiden, was halverwege mijn tweede jaar en alles in me protesteerde tegen deze studie. Ik had me nooit beziggehouden met boedelverdelingen bij faillissementen of vrachtbrieven, en toch waren dat de thema's die mijn aandacht vroegen.

Het ingewikkelde was dat er aan de buitenkant geen reden was om te stoppen. Ik scharrelde mijn studiepunten bij elkaar en ik ging braaf naar de colleges. Ik studeerde dagelijks in de universiteitsbibliotheek. En toen kwam dat moment. De scène kan ik nog uittekenen. Met één harde klap sloot ik het wetboek en mijn studieboeken en liep naar een vriendin die in de buurt van me ook aan het studeren was. 'Ik stop ermee, ik ga theologie studeren.'

VIA HET VLEES NAAR DE GEEST

Ik had eerlijk gezegd toen geen idee wat mij precies dreef in de richting van de theologie, behalve mijn wens om te stoppen met rechten. Ik had kort daarvoor een folder gelezen over het bestuderen van wereldgodsdiensten aan de faculteit Theologie, ik kon wat vrijstellingen krijgen vanwege rechten, en het thema geloof en de studie religie hadden mijn interesse. Ook omdat ik ontdekte dat theologie een mix was van geschiedenis, talen en menswetenschappen.

Toch was dat allemaal niet doorslaggevend. Doorslaggevend was de gedachte dat ik met het verbreken van mijn rechtenstudie de verwachting van mijn vader dat ik zijn voetsporen zou treden van me afschudde. Mijn vader had in het zuiden van het land een bescheiden vleesimperia met als kroonjuweel de Kips-leverworst. Het was zijn idee voor mij om rechten te studeren. Door te kiezen voor de theologie werd ik nutteloos voor het vlees. Ik koos voor de geest. Ik vond de studie een verademing omdat alle vakken steeds weer wezen naar de inhoud, naar de kern van wat mensen drijft en motiveert. Het ging niet om winst, om verkooppraatjes of om worsten waar ik niet in geloofde.

Uiteindelijk werd de keuze voor theologie thuis ook omarmd. Het duurde even, maar bij mijn afstuderen zong mijn vader me toe op de wijs van een lied van Jacques Brel:

*Onze Tom theoloog, straks ook nog dominee,
even vroegen we ons af: wat moeten we ermee?*

*Maar we zullen hem ondersteunen, dat is een besluit,
we kopen een kerk en dan kan hij vooruit.*

Pas veel later ontdekte ik dat ik mij weliswaar door mijn studiekeuze had ontkoppeld van een loopbaan in de onderneming van mijn familie, maar dat alle commerciële lessen die me waren ingefluisterd in mijn jeugd met me waren meegegaan in het land van het de theologie. Ik had het lastige product vlees losgelaten, maar het belang van verkoop en goed luisteren naar wat de klant wil, dat me met de paplepel was ingegeven, dat woonde nog gewoon in me. Dat was meeverhuisd naar de theologie en de banen waarin de vraag hoe je geloof aan de man brengt steeds weer terugkeerde. En ik ontdekte al snel: geloof en religie zijn misschien nog wel een moeilijker product om aandacht voor te vragen in een geseculariseerd land dan vlees. Waar ik voor was weggerend – namelijk, hoe breng je een product voor het voetlicht? – kwam in volle omvang terug op mijn professionele bordje. Hoe krijg je weer aandacht voor theologie en kerk?

HET GAAT OVER DE INHOUD

In 2008 was ik begonnen als algemeen secretaris van de Remonstranten en ook hier leefde deze vraag. Het kerkgenootschap kromp en vergrijsde en de gedachte was dat we te weinig in beeld waren. Met verschillende projecten probeerden we meer aandacht te genereren voor dit kleine, vrijzinnige kerkgenootschap: opinieartikelen in de krant,

een groot symposium met Paul Verhoeven naar aanleiding van zijn boek over Jezus, een gids over kerk en homoseksualiteit en een liedproject met Coot van Doesburgh en Karin Bloemen. Het leverde contacten op met mensen uit de media, en het waren deze contacten die het begin waren van de Nacht van de Theologie.

Ik had genoten van de studie theologie, maar tegelijkertijd verbaasde ik me de over de naar-binnen-gerichtheid van de theologie. Theologie ging over de inhoud, niet over de vorm. Zo luidde het evangelie. Het vak was introvert en de marketing voor theologische opleidingen was nagenoeg afwezig. Goede wijn behoeft immers geen krans. Afgezien van de theoretische vraag of de dichotomie vorm en inhoud wel is vol te houden, leverde dit een praktijk op die gortdroog was als het op presentatie aankwam. De opmerking van mijn moeder bij mijn afstuderen was veelzeggend: 'Tom, de dames hier zijn niet naar de kapper geweest.' En zo kwam jaren later de gedachte bij mij op om te onderzoeken of we met vereende krachten een event zouden kunnen organiseren waarmee we bij een breed publiek aandacht zouden vragen voor de relevantie van de theologie.

De eerste besprekingen waren op de burelen van *Trouw* in Amsterdam ergens in 2010. Aanwezig waren Hennie Burggraaff (NCRV), Erik Jan Tillema (IKON), Monic Slingerland (*Trouw*) en Lodewijk Dros. De laatste – toen chef religie en filosofie voor *Trouw* – memoreerde in dit overleg dat zijn *Trouw*-columniste Elma Drayer al eens had gesuggerd dat de theologie zijn eigen 'nacht' verdiende, zoals de

filosofen toen al enkele jaren de Nacht van de Filosofie organiseerden. Deze gedachte werd leidend en niet lang daarna zaten we met een iets groter gezelschap in het AKN-gebouw in Hilversum, waar de NCRV huisde. Hier kreeg het idee vorm. Anders dan de Nacht van de Filosofie zou de Nacht van de Theologie geen festival worden, maar een galadiner op een prachtige locatie. We zouden prijzen uitreiken – een boekenprijs en een persoonlijkheidsprijs – en we zouden laten zien dat theologie zich wel degelijk op een moderne manier kon presenteren. De Nacht van de Theologie zou een visitekaartje worden van de Theologie in Nederland. Dat was onze ambitie.

HET GALADINER

De eerste Nacht van de Theologie was ook verbonden met de langste dag van het jaar. Op 21 juni was het zover. Dankzij de protestantse kerk in Amsterdam konden we terecht in de Hermitage in Amsterdam waar zo'n tweehonderd theologen aanschoven bij een galadiner. Radio 1 deed verslag, de levensbeschouwelijke pers was aanwezig en rond twaalf uur was bekend wie 'Theoloog van het Jaar' was geworden: Frank Bosman van de Universiteit van Tilburg. Hij had de online stemming gewonnen en ging er met de titel vandoor. Het beste theologische boek was *De Bijbel cultureel* van Gerda ter Haar en Marcel Barnard. Die nacht voelde als een overwinning. Eindelijk maakte ik een evenement met theologen mee dat meer was dan pompoensoep met zuurdesembrood. Op teletekst verscheen een bericht

over de eerste spraakmakende theoloog van het jaar, en in de auto op weg naar huis kwam de Nacht van de Theologie voorbij in het journaal op de radio.

Toch was het galadiner niet geheel zonder controversie voorbijgegaan. Een jonge generatie theologen vond een galadiner ongepast. Was voor mij theologie allereerst de bestudering en reflectie op het verschijnsel godsdienst, voor deze jonge theologen stond theologie voor een ideaal van solidariteit en soberheid. In de tuin van de Hermitage hadden zij een 'Contrastnacht' georganiseerd met een varken dat draaide aan het spit. Gegeven mijn achtergrond als kind van een vleesmagnaat dat een afkeer had ontwikkeld van vlees en consumptie van dieren, gruwde ik dáár dan weer van.

Tegelijkertijd vond ik het prachtig dat ons initiatief al direct voor leven in de brouwerij zorgde. Tijdens het diner was er dan ook een bezoekje van de initiatiefnemers van de Contrastnacht, die de bezoekers aan het galadiner vermanend toespraken dat theologen het zout der aarde zijn. We kregen een zoutvaatje dat ons daaraan herinnerde.

De eerste editie smaakte naar meer. In 2012 volgde dan ook een tweede Nacht van de Theologie. Misschien was deze editie wel de meeste sprankelende. Huub Oosterhuis ontving een oevreprijs en voormalig premier Ruud Lubbers reikte deze uit. Locatie was wederom de Hermitage in Amsterdam. Het protest van de bevlogen theologen kreeg geen vervolg. Sommigen die een jaar eerder nog een luide tegenstem hadden laten horen, schoven dit jaar aan bij het galadiner.

In 2013 verhuisde de Nacht van de Theologie naar Rotterdam. Het diner voor theologen met vakprijzen vond dit keer plaats op het voormalige cruiseschip 'SS Rotterdam'. Een doorbraak was dat de winnaar van dat jaar, Ruben van Zwieten, direct na zijn verkiezing aanschoof bij Knevel en Van den Brink op televisie. De doelstelling om de theologie een gezicht te geven bij een groot publiek werd steeds concreter.

HET PUBLIEKSEVENEMENT

Toch was het niet zo dat massa's mensen de Nacht van de Theologie bij wilden wonen. Toen het event in 2014 weer terugkeerde naar Amsterdam, dit keer niet als galadiner maar als publieksevenement in de Rode Hoed, was de zaal in Amsterdam matig gevuld. Dat nam niet weg dat de Theoloog van het Jaar en het winnende theologische boek wederom hun weg naar het grote publiek wisten te vinden.

Zelf vond ik het na vier keer betrokkenheid wel mooi geweest en in 2015 nam ik mij voor niet betrokken te zijn bij de organisatie. Tot mijn schrik werd ik genomineerd voor Theoloog van het Jaar. Groot was de opluchting toen ik – dankzij een foutje bij het *Nederlands Dagblad* – een dag voor de Nacht van de Theologie ontdekte dat de internetstemming gewonnen was door bisschop Gerard de Korte. Ik merkte dat ik ertegen opzag om die titel echt te omarmen. Het spelletje speelde ik mee. Ik probeerde zo oprecht mogelijk teleurgesteld te kijken toen de winnaar bekend werd gemaakt. Mijn moeder zat in de zaal. 'Wel